

IJTIMOIIY FANLAR

MA'RIFATLI JAMIYAT BARPO ETISHDA TARIXIY TAFAKKUR EHTIYOJI

Shokirov Mubin Rustamovich

Buxoro davlat Pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti,

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

mubin-shokirov@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi davrda mamlakatimizda eng muhim xususiyatlaridan biri bo'lgan chuqur ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar jarayonida milliy o'zlikni anglash, islohotlarga hamohangligini ta'minlash va uning mafkuraviy o'zgarishlarga ta'siri, tarixiy tafakkurning yangilanish zarurati ijtimoiy-falsafiy tahlil qilingan. Tarixiy tafakkur madaniyatini va uning milliy o'zlikni anglashdagi ahamiyati yuzasidan ayrim o'ziga xos jihatlar o'rganilib, tegishli xulosalar chiqarilgan. Odil va xolis tarixni yaratish masalalari, milliy qadriyatlarimizga sodiqlik ruhini qaror toptirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari tadqiq etilib, bu boradagi kelgusi vazifalar haqida mulohaza yuritilgan. Jahonda kechayotgan mafkuraviy kurash maydonlarida o'zbek xalqining milliy o'zligini anglash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shadigan yangi avlodini tarbiyalab voyaga yetkazishga xizmat qilishi asoslangan.

Kalit so'zlar: Tarix falsafasi, tarixiy ong, tarixiy tafakkur, milliy g'urur, milliy ong, o'zlikni anglash, ommaviy madaniyat, global muammo, yangi O'zbekiston, ma'naviy qadriyatlar tizimi

Аннотация. В данной статье в процессе глубоких социально-экономических реформ, которые являются одной из важнейших особенностей нашей страны, проводится социально-философский анализ реализации национальной идентичности, обеспечения гармонии с реформами и ее воздействия. Об идеологических переменах, необходимости обновления исторического мышления. Что касается культуры

исторического мышления и ее значения в понимании национальной идентичности, были изучены некоторые специфические аспекты и сделаны соответствующие выводы. Были изучены вопросы создания справедливой и беспристрастной истории, социально-философской основы утверждения духа верности нашим национальным ценностям, а также обсуждены дальнейшие задачи в этом плане. В его основе лежит служение образованию и воспитанию нового поколения, которое внесет достойный вклад в реализацию национальной идентичности узбекского народа на полях идеологической борьбы в мире.

Ключевые слова: Философия истории, историческое сознание, историческое мышление, национальная гордость, национальное сознание, самосознание, массовая культура, глобальная проблема, новый Узбекистан, система духовных ценностей.

Annotation. In this article, in the process of deep socio-economic reforms, which are one of the most important features of our country, a socio-philosophical analysis is made of the realization of national identity, ensuring harmony with the reforms and its impact on ideological changes, the need for renewal of historical thinking. Regarding the culture of historical thinking and its importance in understanding the national identity, some specific aspects were studied and appropriate conclusions were drawn. The issues of creating a fair and impartial history, the socio-philosophical basis of establishing the spirit of loyalty to our national values were studied, and the future tasks in this regard were discussed. It is based on serving to educate and bring up the new generation that will make a worthy contribution to the realization of the national identity of the Uzbek people in the fields of ideological struggle in the world.

Key words: Philosophy of history, historical consciousness, historical thinking, national pride, national consciousness, self-awareness, mass culture, global problem, new Uzbekistan, system of spiritual values

Hozirgi zamonda millatning madaniy saviyasi uning o'z tarixiga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. (Jon Bernal)

Madaniyatimizning poydevori | ahamiyat kasb etibgina qolmay, ayni bo'lgan tarixiy merosimizni | vaqtda buyuk allomalarimiz o'rganish – faqat ilmiy jihatdan katta | yaratgan ma'naviy xazinadan

bahramand bo'lishda, ijtimoiy-siyosiy muammolarni hal qilishda va insonning har tomonlama kamol topishida muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda ana shu xazina butun jamiyat a'zolarini, xususan, yoshlarni Vatanni sevish ruhida tarbiyalashda ulkan imkoniyat yaratadi. Shu boisdan ta'lim va tarbiyaning barcha sohalarida yoshlarga tarixiy boyliklarimizni o'rgatib borish zaruriyati kun tartibiga keldi. Tarixni puxta o'rganmasdan turib millatni uyg'otib ham, rivojlantirib ham bo'lmaydi.

O'tmishda millatlar tarixini o'rganish siyosat qo'liga topshirib qo'yilganligi va shu siyosat talabi bilan asl tarixiy haqiqatni ochib berishga xizmat qiladigan hujjatlar, dalillar yashirib kelinganligi xalqlar o'z o'tmishini bilishdan mahrum qilib qo'ygan edi. Amaldagi siyosatning ongida xalq o'z o'tmishini bilib oladigan bo'lsa haq-huquqlari va erkini talab qiladi, degan g'oya hukm surardi. Shu munosabat bilan sobiq ittifoqda tarixchilar, umuman olganda, barcha ziyolilar yolg'on tarixni o'rgatishga safarbar etilgan edi. Ittifoq parchalanishi hamda mustaqillik tarixning ochilmay qolib kelayotgan va buzib talqin qilinayotgan haqiqatlarini ochish va yangicha tahlil qilish imkonini berdi. Yangilanish tarixchilarimiz, badiiy

ijod vakillari, ta'lim-tarbiya sohasi xodimlari oldida hal qilinishi kerak bo'lgan zarur vazifalarni qo'ydi. Ularni halollik bilan bajarish O'zbekistonda erkin va demokratik jamiyatni qurish va uni rivojlantirishning kafolatidir. Ammo, bu vazifalar olimlar va ba'zi mutaxassislarning jonbozligi bilan hal qilib bo'lmaydigan masala hisoblanadi. Bu ishda butun jamiyat a'zolarining ongli faoliyati talab qilinadi[1, 170]. O'z o'rnida buni yaxshi anglab yetgan holda tarixga bo'lgan munosabat davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Bu jarayonda bir qator muammolar va ularni yechishning yangi vazifalari mavjud: birinchidan, xalqning boy tarixi, ilmiy, moddiy va ma'naviy yutuqlari aks etgan manbalar arab, fors-tojik tillarida yozilgan; ikkinchidan, manbalarning ma'lum qismlarigina bizda qolgan yoki butunligicha boshqa mamlakatlarga olib ketilgan; uchinchidan, arab, fors-tojik tilini yaxshi biladigan va yetarli tarjimonlik madaniyati shakllangan mutaxassislarni tayyorlash; to'rtinchidan, xorij mamlakatlariga chiqib ketgan manbalarni davlat siyosati darajasida qaytarish choralarini ko'rish; beshinchidan, mashhur ajdodlarimiz yashab, ijod qilgan manzillarga ekspeditsiyalar tashkil etish; oltinchidan, arxeologik tadqiqot ishlarini kuchaytirish

kabilardir. Bu vazifalarni bajarishning o'ziga xos murakkab jihatlari mavjud. Ijobiy natijalarni qo'lga kiritish uchun butun jamiyatning ongli safarbarligi talab etiladi. Chunki, xalq qo'lida tariximiz sahifalarini yoritishga xizmat qiladigan, hali tadqiqotchilar nazari tushmagan moddiy va madaniy ko'plab yodgorliklar mavjud[2, 286 b]. Ularni topish, o'rganish, muzeylarga joylashtirish, qo'lyozma yoki kitob holida bo'lgan manbalarni soha kishilari yordamida o'rganish bugungi kunning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Xalq orasida shunday kasb egalari borki, ular uzoq o'tmishda mavjud bo'lgan xalq an'alarini, xalq san'ati namunalari bugungi kunda qayta jonlantirib xalqqa taqdim etib kelmoqdalar. Bular, kashtado'zlar, duradgor ustan-naqqoshlar, mato to'quvchilar, zardo'zlar, miniatyurachi rassomlar. Bular qatoriga baxshilar, askiyachilar, hofizlar, raqqos va raqqosalar, qiziqchilarni ham qo'shish mumkin. Shubhasiz, bu soha kishilari ijodi namunalari halq tarixiy xotirasini tiklashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu sohalarni rivojlantirish bo'yicha dasturlar tuzish, ular mehnati mahsulini xalqimiz orasida, dunyo miqyosida ommalashtirishga ko'maklashish muhim vazifadir. Chunki, bularning

barchasi xalqaro turizmni rivojlantirishga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Aslida sayyohlarni qiziqtiradigan asosiy narsa xalqimizning boy tarixiy merosi, an'analari va urf-odatlaridir. Ular asosan, Forobiy, Ibn Sino, Xorazmiy, Beruniy, Ulug'beklarni yetishtirgan yurtning nima siri bor, degan savolga javob topish uchun yurtimizga keladilar.

Bular tarixiy tafakkur madaniyatini shakllantirishning kundalik amaliy tomoni hisoblanadi. Masalaning nazariy tomoni ham borki, uni tarixchi, faylasuf, siyosatshunos va sotsiologlarning kuzatuvlari va ilmiy tadqiqot ishlari natijasida amalga oshirish mumkin. Bu sohadagi vazifalar "Yangi O'zbekiston tarraqqiyot strategiyasi"ning "Yangi O'zbekiston-ma'rifatli jamiyat" bo'limida batafsil o'z aksini topgan. Unda "Milliy o'zlikka sadoqat va millatlararo totuvlik – umrboqiy qadriyatlar" tamoyiliga tayangan holda millatning tarixiy taraqqiyot yo'lini, ota-bobolari, nasl-nasabi, kim ekanligini, buyuk ajdodlarimizning jahon ilm-fan va madaniyati taraqqiyotiga qo'shgan hissasidan faxrlanish tuyg'usini yosh avlodda kamol topdirish, milliy o'zligimiz, qadriyat va fazilatlarimizga yot, birligimizga raxna soladigan g'oyalarga qarshi faol kurashish, "O'zbekiston –

Yagona Vatan!" g'oyasini singdirish orqali yurtimizda istiqomat qiladigan va elat Vatan taqdiri va taraqqiyoti uchun birday mas'ulligini oshirish kabi vazifalar belgilab berilgan.

Tarix ilmini o'rgatishda uning uzviyligini, ketma-ketligini, murakkabligini, undagi voqealarning doimiy sababli ekanligini hisobga olish kerak. Zero, "biz shu paytgacha ko'proq eski tuzumni tanqid qilish, uni inkor etish bilan band bo'ldik... Endi inkor qilish kayfiyatidan bunyodkorlik kayfiyatiga o'tish payti keldi"[3, 24 b]. Shunday ekan, asli o'zaro bog'liq bo'lgan o'tmish, bugungi kun va kelajakni bir-biridan ajratib, bir-biriga zid qo'yib tahlil etish mumkin emas. O'tmish bilan bugungi kun va kelajak o'rtasida uzviy bog'liqlik, vorislik, uzluksizlik mavjud. Shu tufayli ilgari sodir bo'lgan tarixiy voqealarni o'zida aks ettirgan turli-tuman manbalar, ashyolar avloddan-avlodga meros sifatida o'tib, tariximiz, madaniyatimizning uzluksizligini ta'minlaydi. "Agar tarix fanining vazifasi o'tmishda yuzaga kelgan hodisalar, voqealar to'g'risida ma'lumot to'plash bilan chegaralangan bo'lsa, unda tarixning amaliyotga nafi tegishi amri maholdir. Aksincha, agar tarixda sodir bo'lgan voqealar bizgacha yetib kelgan manbalar tagida yashirinib yotgan bo'lsa,

unda tarixning amaliyot uchun foydaliligiga hech qanday shubha bo'lmasligi tayindir"[4, 276 b].

O'tmish voqealari bugungi kungacha bizga yetib kelgan manbalarda mavjud bo'lib hayotimiz bilan chambarchas bog'lanib ketgan ekan, ularni hozirgi zamon fan va texnika yutuqlari yordamida atroflicha mustaqillik mafkurasiga tayanib chuqurroq va xolisona o'rganish, tahlil qilish tarix fanini ijodiy rivojlantirishga, jamiyatimizda sodir bo'layotgan o'zgarishlar mohiyatini yaqqolroq ko'rishga, baholashga ham yordam beradi. Chunki, har bir xalq, har bir inson o'z yutuq va kamchiliklarini tarix oynasidagina to'g'ri ko'radi va to'g'ri xulosa qila oladi. "Asosiy maqsad shuki, tariximiz, madaniyatimiz, dinimizga aloqador bir varaq qo'lyozma bo'lsa ham, ularni to'plab, xalqimizni, yoshlarimizni tanishtirish, bizning qanday buyuk va betakror merosimiz borligini anglatish, farzandlarimizni shu ulug' merosga munosib etib tarbiyalashdan iborat"[5, 177 b].

SHo'ro davrida tariximiz ataylab soxtalashtirilganini e'tiborga olsak, asl tariximizni tiklash qonuniy zaruriyat hamdir. Shuni alohida qayd etish lozimki, o'tmish tariximiz nafaqat bugungi kunning muammolarini hal qilishda, balki kelajakni bilishda ham ahamiyatga

molikdir. Chunki, o'tmishni bilmay turib, hozirgi davr mohiyatini va kelajak zamon maqsadlarini bilish mumkin emas.

Ayrim olimlarning fikricha tarix o'tmishda bir marta sodir bo'lib boshqa takrorlanmaydigan yakkayu-yagona voqealarni o'rganadigan fan. Shu tufayli tarix kelajakni oldindan ko'ra bilishga o'ziga, uning vazifasiga kelajakni taxminlash, bashorat qilish kirmaydi. To'g'ri, tarix voqealari individual tafsilotga ega. Lekin, shunday bo'lsada, tarix voqealari doimo takrorlanib kelgan va hozirgi kunda ham shunday bo'lib kelmoqda. Demak, tarix voqealari ijtimoiy qonuniyatlar asosida sodir bo'ladigan jarayondir. Shunday ekan, tarix qonuniyatlariga asoslangan holda jamiyat taraqqiyoti yo'nalishlarini bashorat qilish mumkin. Buni hayotning o'zi yaqqol ko'rsatib turibdi[6, 111 b].

Hozirgi kunda o'tmishda ro'y bergan tarixiy voqealarni, jarayonlarni odilona, xolis yoritish kerak, degan iborani tez-tez ishlatib kelmiz. Bu to'g'ri talab. Bunga erishishning yo'llari, mezonlari nimalardan iborat, ular ilmiy asoslab berilganmi? Bu savol ham o'z javobini kutib turibdi. Fikrimizcha, inson faoliyatining natijasi sifatida yuzaga kelgan tarixiy voqealar, bir-biri bilan bog'liq bo'lgan uchta unsur: a) tarixiy voqealar; b) Ularni

o'zida aks etuvchi turli xil manbalar, ashyolar; v) Tarixiy voqealarni ana shu manbalarda yozib qoldirilgan tarixchilarning ma'lumotlaridan tarix tashkil topadi. Tarixiy jarayon ham obyektiv, ham subyektiv omillar asosida doimo harakatda, o'zgarishda bo'lib turadi. Shunday ekan, tarixiy manbalarda o'tmishda sodir bo'lgan voqealarni odilona, xolis yoritish mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa, bunga qaysi ilmiy usullar va nazariy yo'nalishlar yordamida erishamiz? Tarixiy voqealarni yoritishda tarixchining unga bo'lgan munosabati, turmush tarzi, dunyoqarashi, tajribasi, shu davrda mavjud bo'lgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy muhit kabilar ma'lum darajada o'z ta'sirini ko'rsatadi[5, 126]. Buni inkor qilib bo'lmaydi. Lekin, bundan tarixchilarning faolligi o'tmish voqealarini to'g'ri aks ettirishga imkoniyat bermaydi, degan xulosa chiqarish to'g'ri emas. Tarixchi voqealarni xolis va odilona o'rganishi uchun umumilmiy va falsafiy usullardan unumli foydalana bilishi kerak.

Odatda o'tmish tariximizni yoritishdagi kamchiliklar, nuqsonlar, bir yoqlamaliklar ilgari hukmron bo'lib kelgan ijtimoiy-siyosiy tuzum va eski mafkuraning salbiy ta'siri bilan izohlanadi. Buni hech inkor etib bo'lmaydi.

Lekin, shuni ham esdan

chiqarmaslik kerakki, hozirda ham tariximizni soxtalashtirish hollari ham uchraydi. Buni yuzaga kelishida tarixchi-olimlarimizning ham ma'lum darajada hissasi bor. Yuqorida qayd qilganimizdek, tarixchi o'tmishga xolis munosabatda bo'lishi kerak. Xo'sh, bunga erishish uchun nimalarga e'tibor berish zarur? Fikrimizcha, hozir tarixchi olimlarimiz fan, jamiyat, qolaversa, o'zining vijdoni oldidagi ma'suliyatini kuchaytirishi, o'zining fikrlash madaniyatini yuksaltirishi, zamonaviy, ilmiy-metodik usublardan unumli foydalana bilish qobiliyatini shakllantirishi, jahon fani qo'lga kiritgan yutuqlari va tarixiy xulosalarini inobatga olgan holda tadqiqotlar o'tkazishi, yuksak falsafiy dunyoqarashga tayanishi kerak, deb o'ylaymiz.

Bizning tarixchi, etnograf, faylasuf va sotsiolog olimlarimiz diqqatidan chetda qolayotgan yana bir dolzarb masala din va hurfikrlilik tarixi muammolaridir. Afsuski, keyingi vaqtlarda barcha taraqqiy etgan mamlakatlar amal qilinayotgan "vijdon erkinligi" qonuniga zid holda ichki hayotimizda bir tomonlama hatti-harakatlar ham nomoyon bo'lmoqda. Bizda konstitutsiyamizga mos qayta qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida qonun"[6]

hammaga-hukumat idoralari va davlat arboblari, diniy tashkilotlar va barcha vatandoshlarga birday taalluqli. Unga hammamiz chin qalbdan va hurmat bilan amal qilishimiz zarur. Butun el-yurt bu Qonunni shunchaki, xo'jako'rsinga emas, balki chuqur o'rganib, yuragi bilan his etsa va mehri bilan to'g'ri anglab olsa, o'lkamizda osoyishtalik va tinchlik to'la hukmron bo'lishi shubhasiz.

Yoshlarni yangi jamiyat qurishda faol bunyodkor qilib tarbiyalash asosiy maqsad bo'lar ekan, ularning ongiga mustaqillik mafkurasini singdirish, ularning tarixiy ongini o'stirib o'zligini anglash zarur ekan, yuqorida aytilganidek, har tomonlama bilimdon, zamonaviy ilm fanni egallagan, jahon tarixi va etnografiyasini biladigan, umuminsoniy qadriyatlardan xabardor shaxs qilib tarbiyalash birinchi darajali vazifadir[9, 233 b].

Bizda tarixiy tafakkur mafkuraga aylanmaganligi ta'lim va tarbiya sohasidagi kamchiliklarimizdan biri. U bor-yo'g'i axborot olish ehtiyojidan nari o'tmagan. Olingan tarixiy ma'lumotlar ishlab chiqilib ma'lum maqsad uchun ishlatilmaydi, bu ma'lumotlar falsafiy tahlil qilinmaydi, tarixiy ma'lumotlar xazinasiga tashlab qo'yiladi. Har qanday tarixiy ma'lumot bugun va

kelajak uchun qurol sifatida ishlatilmasa bunday tarixiy ma'lumotlardan hech qanday foyda yo'q. Biz bu o'rinda faqat tarixiy tafakkur haqida fikr yuritmoqdamiz. Lekin, tarixiy tafakkur madaniyati shunchaki tafakkur jarayoni emas, u mohiyatan barcha ilmiy tahlil talablariga javob berish imkoniyatiga ega bo'ladigan tafakkur. Uning o'ziga xos aniq talablari bor. Birinchisi - obyektivlik, ikkinchisi-xolislik, uchinchisi-yaxlitlik, to'rtinchisi-ziddiyatsizlik, beshinchisi-izchillik[10, 642 b].

Tarixiy tafakkur rivojlanishida falsafiy va mantiqiy tarbiyaning tutgan o'rniga e'tibor qaratish kerak. Chunki, falsafa dunyoqarashning boshqa shakllariga qaraganda ancha murakkab, tafakkur oldiga qo'yilgan barcha talablarni o'zida ifodalagan bilim olish qurolidir. Mantiq esa tafakkur qonunlari va shakllarini, ular orasidagi munosabatlarni o'rgatadigan quroldir.

Ammo, fan voqelikni aniq qonunlar asosida aks ettirar ekan undagi chuqur mantiqiylikni e'tirof etish zarur. Bu mantiqiylikni fan aks ettiruvchi sohalarning obyektivligida, aks ettirishning har tomonlamaligida, voqea va hodisalarni murakab va o'zaro aloqador bo'lgan qismlardan tashkil topganligida, narsa va hodisalarni doimo rivojlanish jarayonida ekanligida ko'rish mumkin. Fan

narsa va hodisalar haqidagi bilimlarni mutloq va nisbiy haqiqatlar tarzida mavjud bo'lishini va bilimlarning doimo rivojlanish jarayonida bo'lishini qat'iy ta'kidlaydi.

Avvalo bu sohada tarixiy ongning siyosat bilan tushovlab qo'yilganligini ko'rsatish mumkin. Tarixiy tafakkur aslida har qanday cheklovlardan ozod bo'lishi kerak. Chunki, o'tmishni o'zgartirish ham, uni qayta hosil qilishning ham aslo iloji yo'q. Faqat uni xato va to'g'ri aks ettirish mumkin. Tarixni to'g'ri aks ettirishning maqsadi obyektiv tarixni yaratish. O'z navbatida uni buzib ko'rsatishning ham o'ziga xos sabablari mavjud: birinchisi – bilimsizlik; ikkinchisi – g'arazli maqsadlar yo'lida ishlash. Sobiq ittifoq sharoitida bu sabablarning har ikkalasi qo'shilib, uyushib xalqlarning o'z tarixidan mahrum etishga harakat qilib kelindi, natijada xalqlar o'z milliy qadriyatlaridan ajralib qoldi.

Insoniyat tarixi inson zoti uchun, millat va xalqning tarixi, bugungi hayoti uchun, shuningdek, ertasi uchun muhim ahamiyatga ega tarixiy bilimlarni doimiy oshirib borish ehtiyoji ana shunday kelib chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, tarixni anglash, tarixiy tafakkurni rivojlantirish barcha fuqarolar, ayniqsa yosh avlod uchun

muhimdir. Jamiyat taraqqiyoti subyekti hisoblangan yoshlarning tarixiy xotirasini rivojlantirish, vatanimiz tarixiga yangicha yondashish, uning turli jarayonlar va voqealarga adolatli baho berish zarur. Yangilanayotgan O'zbekiston xalqini tarixiy tafakkuri madaniyatini yuksaltirishda milliy ruh omilini alohida qayd etish lozim. Yoshlarni tarixdan saboq olishga, to'g'ri xulosa chiqarishga o'rgatish, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirish bugungi

kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Insoniyat tarixi barcha inson zoti uchun, millat va xalqning tarixi, bugungi hayoti uchun, shuningdek, ertasi uchun muhim ahamiyatga ega tarixiy bilimlarni doimiy oshirib borish ehtiyoji ana shunday kelib chiqadi. Bu ehtiyoj turli davrlarda va jamiyatlarda turlicha qondiriladi. Yangi O'zbekistonda tarixiy bilimlarni egallash va axloqiy-ma'naviy jihatdan kamol topishning barcha imkoniyatlari ochib berilganligi tahsinga sazovordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шокиров М.Р. Тарихий жараённи билиш методлари асосида таҳлил қилиш // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги расмий веб-сайтининг илмий бўлими (электрон журнал). – Тошкент, 2021 йил, июнь. – Б.266-275 (09.00.00; №27).
2. Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. –Тошкент. Маънавият. 2008. –Б. 286.
3. Фарб фалсафаси. Назаров Қ. таҳрири остида.-Т.: Шарқ, 2005. 276 бет.
4. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. -Тошкент: Ўзбекистон. 2017. – Б. 471.
5. Шокиров М.Р. Янгича тарихий тафаккур маданиятини шакллантиришнинг мантикий асослари // Фалсафа ва ҳуқуқ. – Тошкент, 2021. -№3. – Б.110-113 (09.00.00; №15)
6. Туленов Ж.Т. Фалсафий маданият ва маънавий камолот. – Тошкент: “Меҳнат”. 2000. – Б. 126.
7. Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 05.07.2021 йилдаги ЎРҚ-699-сон.<https://lex.uz/docs/5491534>.

8. Жўраев Н.. Тарих – инсон, замон ва макон фалсафаси. // “Ўзбекистонда хорижий тиллар” илмий методик электрон журнал. №3. 2017. –Б. 233 б.
9. Шокиров М.Р. Тарихий тадқиқотларида тарихийлик ва мантиқийлик методларининг аҳамияти // Аҳмад ибн Ҳафс Кабир Бухорий мероси ва унинг илк шарқ Ренессанси ҳамда ислом фалсафаси илмий-назарий асосларини яратишдаги ўрни ва аҳамияти. Халқаро илмий-амалий анжуман тўплами. 2022 йил 16-17 июнь. – Бухорои шариф, 2022. – Б.640-643.

BO'SH VAQT DOIRASIDA MEHNAT VA HORDIQ NISBATINI MAQSADLI TA'MINLASHNING DOLZARBLIGI

Rustamov Farrux Rustam o'g'li
Sotsiologiya fanlari falsafa doktori (PhD)
Buxoro davlat pedagogika instituti
farruxrustamov7@gmail.com

Annotatsiya. Bugungi kunda “bo'sh vaqt” va “hordiq” tushunchalari shaxs kamoloti uchun muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Zamonaviy hordiq sanoat va shaharlashuv mahsuli sifatida yangi turdagi hordiq sifatida o'zgarib bormoqda. Ilmiy-texnik taraqqiyot mehnat unumdorligining o'sishiga va aholi turmush darajasining yaxshilanib borishiga olib keldi. Bu esa ish uchun zarur bo'lgan vaqtni qisqartirdi va bo'sh vaqt miqdorini sezilarli darajada oshirdi. Maqolada “bo'sh vaqt” va uni samarali tashkil etishda mehnat va hordiqning o'rni haqida so'z yuritiladi.

Tayanch so'zlar: Bo'sh vaqt, hordiq, mehnat, mehnat tarbiyasi, jamiyat, shaxsiy hayot, transformatsiya, «Self-development».

Абстрактный. Сегодня понятия «свободное время» и «отдых» приобретают все большее значение для развития человека. Современный досуг превращается в новый вид досуга как продукт индустриализации и